

ТЪРНОВСКА БЪЛГАРИЯ В АНТИОСМАНСКИТЕ ПЛАНОВЕ НА ВЕНЕЦИЯ ОТ 1362 г.

Момчил МЛАДЕНОВ (Велико Търново)

Средата на XIV век бележи важен етап от османското завоевание в Югоизточна Европа. Падането на Цимпе (1352 г.) и Галиполи (1354 г.) вещае неблагоприятните перспективи пред балканските народи¹. Надеждите, които се възлагат на Йоан V Палеолог за справяне с азиатската заплаха, не се сбъдват. Причините се крият в стопанския и военен упадък на Империята и липсата на военна помощ от Запад. Повечето балкански владетели са все още далеч от осъзнаването на последиците от споменатите събития. На този етап териториите им остават встрани от османската активност. Това не важи за българските земи, които са подлагани на системни грабежи поне от 40-те години на столетието. Наистина през 1351 г. българският владетел отказва да се присъедини към инициативата на император Йоан VI Кантакузин за финансова подкрепа на флота, който охранява Проливите. Събитията между 1351 и 1355 г. се оказват трагични за търновския двор. Двама от царските синове (Михаил Асен и Иван Асен IV) загиват в сражения с османците². Това е причината цар Иван Александър (1331–1371) да прецени правилно ситуацията след загубата на Галиполи. Израз на това е сключването на българо-византийския договор от 1355 г., който е в „полза на християните-ромей и българи и във вреда на нечестивите“³. Споразумението е скрепено с брака на престолонаследника Андроник IV (син на Йоан V Палеолог) и Кераца-Мария (дъщеря на българския цар). Актът увенчава с успех усилията на византийската дипломация за осъществяване на българо-византийско сближение на антиосманска основа. Една насока, която се проследява

¹ Матанов, Хр., Р. Михнева. От Галиполи до Лепанто. С., 1988, 11–15.

² Подробно в Тютюнджиев, Ив. Българската анонимна хроника от XV век. Велико Търново, 1992, 113–120.

³ Гюзелев, В. Извори за средновековната история на България (VII–XV век) в австрийските ръкописни сбирки и архиви. Т. 1. С., 1994, 174–176.

отчетливо в предходните години⁴. Както е известно, договорот не изпълнява предназначението си. Вероятно това се дължи на разпадането на Сърбия след смъртта на Стефан Душан (20 декември 1355 г.) и плановете на двете страни по този повод. Подновените преговори между Константинопол и Папството и очакването на кръстоносен поход също повлияват върху обезсилването на договора⁵.

Това отваря нови възможности пред османците, които заемат Димотика (1359 г., окончателно през ноември 1361 г.)⁶. Обективният анализ подсказва, че укрепването им в региона на Проливите безпокои най-силно Венеция. През 1362 г. от нейна страна е направен опит за създаването на широка антиосманска коалиция. Разпореждането на дожа Лоренцо Челси (1361—1365) в тази насока носи дата 23 март с.г. В християнската лига се предвижда да участват още Византия, Генуа, хоспиталиерите от о-в Родос, кипърският крал, Трапезунд и българският владетел (“*imperator del Zagora*”)⁷. С тази цел в Константинопол пристигат венецианските пратеници Франческо Бембо и Доменико Микаели, които са упълномощени да преговорят с василевса за осъществяването на този план. Основен проблем при дискусиите се оказва съдбата на о-в Тенедос. Упоритото желание на венецианците да контролират стратегическия остров е в противоречие с интересите на Империята и Генуа. Освен това по същото време Лигурийската република има добри отношения с османците, които не би желала да изменя. Тези фактори оказват решаващо влияние върху провала на замисляната християнска коалиция, която остава само в сферата на добрите намерения⁸.

⁴ Византийски пратеничества посещават Търново с такава цел през януари 1351 г. и есента на 1352 г. — **Ив. Божилов, В. Гюзелев.** История на средновековна България (VII—XIV век). С., 1999, 601 и сл.

⁵ **Павлов, Пл., Ив. Тютюнджиев.** Българите и османското завоевание (краят на XIII — средата на XV век). В. Търново, 1995, 45—46.

⁶ **D. M. Nicol.** The Last Centuries of Byzantium 1261—1453. London, 1973; **P. Schreiner.** Die byzantinischen Kleinchroniken. 2. Historischer Kommentar. Wien, 1975, 289—290.

⁷ Венециански документи за историята на България и българите от XII—XV век, издава **В. Гюзелев.** София, 2001, №42, 98—99.

⁸ **Thiriet, F.** Una proposta di liga antiturca tra Venezia, Genova e Bisanzio nel 1362. — Archivio storico italiano, CXIII, 1955, 321—34 [=F. Thiriet. Etudes sur la Romanie Greco-vénétienne (X^e—XVe siècles) VR, London, 1977; Thiriet, F. Venice et l'occupation de Ténédos au XIVe siècle. — Mélanges de l'Ecole française de Rome, LXV, Paris, 1953, [=F. Thiriet. Etudes sur la Romanie Greco-vénétienne (X^e—XVe siècles) II. VR, London, 1977; **Р. Радич.** Време Јована V Палеолога (1332—1391). Београд, 1993, 297—298.

Защо поначало е потърсено и българското участие в антиосманските планове на венецианците? На първо място трябва да имаме предвид предходните добри отношения между двете страни. Както е известно, венецианското икономическо и политическо присъствие по Българското черноморие се регистрира отчетливо от втората половина на XIII век. Възможността за износ на големи количества зърно обуславя засилването на венецианската търговска активност в региона през първата половина на XIV век. По това време републиката на св. Марко изгражда търговски фактории във Варна, Месемврия (Несебър), Анхиало (Поморие), Созопол и др. Стопанската дейност благоприятства политическите контакти между двете страни. През последните десетилетия на XIII в. България и Венеция са съюзници в антивизантийските коалиции под егидата на сицилийския владетел Шарл I д'Анжу. Съхраняването на това положение се потвърждава от един списък на владетелите от 1313 г., с които *Serenissima* поддържа дипломатически отношения. В числото на нейните симпатизанти фигурират имената на деспот Михаил Шишман и цар Теодор Светослав⁹. Всичко това поражда нуждата от правно регулиране дейността на венецианските граждани, пребиваващи на българска територия. Това е осъществено със сключването на търговско-политически договор — “*Sacramento et patto de messer imperator Alexandro del Zagora 1346 ut patti del 47*” (Клетва и договор на господин Александър, цар на Загора от 1346 или сключен през 1347 г.). С него се урежда сигурността на венецианските търговци, митническите тарифи и такси, юридическите гаранции за тяхното имущество, правото им да строят църкви и лоджи и др. От особена важност е клаузата, позволяваща създаването на венецианско консулство във Варна, което маркира настъпването на качествено ново ниво на отношенията между двете страни. Ще напомним, че това е единственото венецианско консулство по цялото Западно черноморие. Важността на договора се потвърждава и от факта, че той е потвърден със специална грамота, издадена от цар Иван Александър на 4 октомври 1352 г.¹⁰

На следващо място можем да предположим, че българската държава е желан съюзник поради възможността да осигури сухопътни войски и редовен подвоз на зърно за прехрана на корабните екипажи. В този смисъл е интересно, че от всички планирани участници само цар Иван Александър не разполага с флот. Вероятно в замислите на венецианските военни,

⁹ Венециански документи за историята на България и българите от XII—XV век, издава В. Гюзелев. София, 2001, № 16, 58—59, “*De Sclavonia et Bulgaria, Ser Vecelaus imperat or Bulgarie* — На Склавония и България, Господин Светослав, цар на България”.

¹⁰ Гюзелев, В. Три етюда върху българския XIV век. С., 2009, 34—46.

българската и византийска пехота трябва да подложат на обсада по суша заетите от османците градове. Нещо, което останалите морски сили е ясно, че не могат да направят. Освен това трябва да имаме предвид и един друг фактор, на който може да разчита венецианската дипломация за привличането на българския владетел. В републиката е добре известно обстоятелството, че българските земи са сред най-засегнатите от ранните турски походи, които бяха споменати по-горе¹¹.

Казаното ни дава основание да предположим, че Търновското царство се присъединява към планираната през 1362 г. християнска лига. Допустимо е венецианските пратеници да са влезли в контакт с цар Иван Александър, който е дал положителен отговор на тяхното предложение. Както бе споменато, несъгласието на Византия и Генуа с венецианската политика обрича замисъла на провал. Този ход на събитията ни кара да предположим, че неосъществените надежди за спирането на османските завоеватели променят чувствително политиката на Иван Александър. Какво имаме предвид? Известно е, че при последната българо-византийска война от 1364 г. българският владетел използва на своя страна османски отряди¹². Според уверението на Йоан Кантакузин азиатските пришълци са привлечени „срещу заплащане“, но едва ли можем да се съмняваме, че става въпрос за преориентация на българската дипломация. В основата на тази съществена промяна стои осъзнаването за невъзможното обединение на християнските сили и нуждата да бъдат контролирани разоряващите Тракия османски части. Това може да се постигне само чрез търсенето на съюзни отношения с тях. Повече информация за българо-османското сближение липсва, което позволява да мислим, че се касае за краткотраен епизод. Не само мълчанието на изворите подсказва подобно виждане. Известно е, че за годините непосредствено след смъртта на султан Орхан (1362 г.) е трудно да се говори за целенасочена завоевателна стратегия на османците на Балканите¹³. Инициативата принад-

¹¹ Преглед на ранните османски нашествия в българските земи вж.: Андреев, Й. България през втората четвърт на XIV век. В. Търново, 1993, 171–243. Същият автор обвързва венецианските планове от 1362 г. с една реч на Димитър Кидонис, в която се съобщава за укрепването на Търново с крепостни стени, които се изграждат в очакване на османска обсада. Логично е отъждествяването, което Андреев прави на стените от съобщението на византийския интелектуалец с напречните (южно и северно) стени от главния вход на Царевец и времето на изграждането на едната от портите на крепостта. — пак там, 225–226, 242–243, бел. 200 и 201.

¹² За причините и хода на войната вж.: Гюзелев, В. Три очерка върху българския XIV век. С., 2009, 77–98.

¹³ Матанов, Хр., Р. Михнева. От Галиполи до Лепанто. С., 1988, с. 43.

лежи на отделни пълководци и по-трайно регулиране на отношенията с тях от страна на Търново е трудно осъществима задача. Следователно може да се приеме, че при войната от 1364 г. се намесват малки, откъснати от каквото и да е ръководство, турски грабителски отряди. Бързата развързка на военните действия ги освобождава от каквито и да е договорености и те подновяват грабежите си в Тракия. Добре известно е, че събитията през следващите години, свързани с унгарската окупация на Видин (1365 г.) и похода на Амедео VI Савойски по Българското черноморие (1366 г.) отдалечават вниманието на търновския владетел от османските завоевания. Липсата на известия в тази насока затруднява преценката за плановете на Иван Александър по проблема. Вероятно стопяването на икономическите и военни възможности на Търновското царство предопределя пасивността спрямо продължаващите османски успехи през последвалите години. Техният ход е добре известен.

В обобщение можем да приемем българското присъствие в антиосманските планове на Венеция от 1362 г. не само като епизод от контактите на двете страни, но и от историята на българо-османските отношения през XIV век. Епизод, свързан с активното търсене на способ за спиране на азиатските нашественици.

Обр. 2. Църквата „Св. Четиридесет мъченици“ (след реставрацията)